

цима српске књижевности у светлу пољско-српских културолошких прожимања.

Јелена МАРИЋЕВИЋ

О НЕМИЛОСРДНОЈ САДАШЊОСТИ И МАГЛОВИТОЈ БУДУЋНОСТИ

Јанис Варуфакис, *Овај свет̄ може да буде бољи: моји раз̄говори са ћерком о економији*, Креативни центар, Београд 2015

Данас је економија наука графикана, бројева, параметара и кривуља. У лавиринтима њених математизираних показатеља често изгубе компас и залутају и школовани економисти, док шира јавност неспретно покушава да разуме макар основне поставке и тенденције. Другим речима, у погледу доступности и категоријалног апарата економска наука све више поприма обележја алхемије, коју је, као што је познато, пре више векова практиковао тек мали број посвећених зналаца, далеко од очију лаичке околине.

Књига Јаниса Варуфакиса, која у српском преводу доживљава треће издање, представља, напротив, пажње вредан покушај да се економска наука демистификује, а њени увиди учине приступачнијим и оној читалачкој публици која нема потребна стручна предзнања. Јанис Варуфакис (1961), доскорашњи министар финансија у Грчкој, стекао је највиша академска звања у Великој Британији, а предавао је економију на више универзитета у Европи, Аустралији и Сједињеним Државама. Да је хтео, могао је, са знањем које поседује да се придружи већини својих колега, то јест да се прикључи владајућој (нео)либералној парадигми, проповеда њене тезе и ужива у високим хонорарима и друштвеном статусу. Варуфакис се, међутим, определио за другачији пут, те држи предавања и пише насупрот доминантним погледима у економској науци.

Књига која је предмет овог приказа јесте плод напора да се основне категорије, пре свега политичке економије, прикажу и објасне једноставним језиком, који могу да разумеју млади људи средњошколског узраста. Тај концепцијски али и семантички оквир Варуфакис није прекорачио, што значи да је текст у књизи до краја остао пријемчив за млади нараштај. С друге стране, пошто појмовно односно апстрактно мишљење није јача страна генерација које стасвају у свету препуном визуелних надражаја и ефеката, у доба игрица и друштвених мрежа, аутор је каткад био принуђен да комплексније појаве поједностављује до крајности. Императив да штиво буде јасно и не претерано дугачко – свега око 170

страна текста – свакако је Варуфакиса спутао да опсежније анализира савремено друштво и привреду.

Ипак, више његових спознаја заслужује да буде споменуто у афирмативном смислу. Варуфакис упозорава да треба разликовати „добра” од робе, односно да роба јесте увек неко добро, али да „добра” нису обавезно и роба, попут призора заласка сунца или дружења са пријатељима. Таква „добра” нису на продају, и стога нису роба. Из ове дистинкције произилази следећа – постоје животне и разменске вредности. Животне вредности (естетске, емотивне или моралне) често немају никакву разменску вредност, али нас као особе чине племенитијим и богатијим. Варуфакис нам скреће пажњу да у савременом друштву постоји тенденција да се све што нема цену и што се не може продати уз добит сматра безвредним. Позивајући се на изреку Оскара Вајлда да је циник човек који зна све о ценама али ништа о вредностима, Варуфакис истиче да наша друштва теже да од свих нас направе цинике и да нема већег циника од економисте који сматра да је једина вредност разменска вредност (стр. 29).

Друга значајна ауторова дистинкција тиче се два типа друштва – то су *друштво са тржиштем* и *тржишно друштво*. Објашњавајући трансформацију друштва са тржиштем у тржишно друштво, Варуфакис констатује како у прошлости ниједан од три чиниоца производње – рад, средства за производњу и земља – није био роба. У феудалном систему феудалац је силом присвајао свој проценат приноса, а кметови и земља су били вантржишне категорије – добијали су се у наследство и врло ретко су се продавали. Тржишна друштва су рођена онда када су сва три производна чиниоца постала роба услед развоја светске трговине. С развојем глобалних комерцијалних послова британски земљопоседници су први искористили прилику да се обогате преко међународне трговине, продајући свој врло тражени производ – вуну. Све живља трговачка активност захтевала је све замашније кредитирање, и тада на велику сцену западних, сада већ тржишних друштава ступа банкар.

Банкару су пут утрли дуг и камата. Дуг је стара друштвена појава, док је камата нешто новији феномен, који је дуго био стигматизован, не само у исламу, што је и данас, већ и у хришћанству. Наметање нових тржишних оквира западним друштвима захтевало је декриминализацију камате, што се и догодило након појаве протестантског покрета и великих верских ратова. Варуфакис примећује да није случајно што су у XVI веку новоосноване банке припадале Јеврејима, будући да њихова вера није забрањивала убирање камате. Доцније, са протестантском револуцијом, Јеврејима се придружују и протестанти, који су, како каже Варуфакис, усвојили менталитет трговаца и прихватили камату.

Поред верског преврата – расцепа у крилу западне цркве – у европским друштвима се десио и економски преврат. Процес производње вишка вредности, који је карактеристичан за феудализам, и у којем је

феудалац узимао свој део од производње кметова, продавао део добара који није трошио и добијени новац позајмљивао (стварао дуг и дужника), развојем тржишног друштва добио је сасвим другачију физиономију. Процес који се развијао по обрасцу *производња–расподела–дуг*, услед већ споменуте експанзије светске трговине и развоја тржишта, стекао је нову матрицу по редоследу *дуг–расподела–производња*. Многобројни бивши кметови који су изнајмљивали земљу од властелина морали су да започну своје комерцијалне подухвате (најчешће узгој оваца) са неким новчаним средствима, која наравно нису имали већ су их позајмљивали. Како примећује Варуфакис, добит је постала фетиш нове предузетничке класе (53), а дуг гориво или парна машина индустријске револуције (56).

Трећи вредан ауторов увид тиче се начина функционисања банкарског система. Често је конвенционална економска мудрост проповедала да је штедња појединаца и институција, односно њихови депозити у банкама, оно чиме банке кредитирају своје клијенте. Варуфакис банкарски портретише као „злог чаробњака” и више га не представља као посредника између оних који имају вишак капитала и оних којима тај капитал треба да покрену свој посао. Банкар својом руком, сликовито речено, из садашњости, пробија временску линију и узима разменску вредност из будућности којом ће финансирати текуће предузетничке потребе. Поставља се питање – одакле банкар у новца који ће позајмити предузетнику? Варуфакис одговара – ниоткуд! Банке стварају свој новац ни од чега, или боље речено из будућности. Оне једноставно укњиже, упишу на папир одређену суму којом предузетник касније плаћа машине, услуге и подмирује остале издатке. Једноставно, банкарска рука пробија временску мембрану, узима вредност која још није створена, преноси је у садашњост и позајмљује је предузетнику, са уверењем да ће се предузетнику посао исплатити тако да ће вратити не само позајмљену суму него и камату.

Невоља данашње, слободно можемо да кажемо тржишне цивилизације јесте у томе што банке све више новца преносе из будућности у садашњост, што је и разумљиво, јер што се више новца пренесе у садашњост, већи је њихов профит. Долази се до тренутка кад многобројни предузетници не могу да исплате зајмове банкарима, а банкарци не могу да исплате... будућност (63). У Марксовом стилу, Варуфакис једноставним примерима демонстрира дијалектичку природу савременог капитализма, крцатог противречностима и парадоксима, где стабилност рађа нестабилност, равнотежа неравнотежу, а развој крах и обратно.

Насупрот савременим економским митовима да је приватни дуг нешто лоше, да банке позајмљују новац од депозита и да је држава паразит, Варуфакис истиче да је у савременом капитализму приватни дуг неопходна сировина приватне добити, да банке производе кредите ни из чега, и да су оне паразитске творевине а не држава, која у ствари игра улогу стабилизатора у временима кризе.

У другој половини књиге Варуфакис указује на растућу дехуманизацију у савременим друштвима, која се огледа у томе што људи, уместо да господаре машинама које стварају разне робе, све више постају њихов додатак. Растућа механизација и роботизација плод су жеље предузетника не само за већом продуктивношћу већ и за „радном снагом” која ће бити апсолутно послушна. Али, примећује Варуфакис, што је већа машинизација производње, вредност производа све више тежи нули и све је мања добит предузетника. Другим речима, мада је Варуфакис избегао да то јасно спомене, профит ствара само људска компонента у процесу производње.

Иако интересантно штиво, Варуфакисова књига ускраћује читаоцу одговор на питање – а како то будућност може да буде боља? Наслов књиге сугерише пре поглед у будућност него дескрипцију, али када се садржај прочита до краја, утисак је управо обрнут. Оштра и често проциљива анализа тренутног стања у светском капитализму није допуњена ваљаним и аргументованим сугестијама за стварање „боље сутрашњице”. Позивање на демократску контролу оних који располажу новцем, односно на демократију као једину наду човечанства (по принципу један човек – један глас), више делује као теза преписана из предизборног програма неке партије него као озбиљна алтернатива. Тај квантитативни и квалитативни несклад између критике и визије највећи је недостатак Варуфакисове књиге. Та чињеница, да један несумњиво талентовани економиста и социјални теоретичар, суштински, нема разрађену идеју могуће трансформације друштва у којем тренутно живимо (а вероватно ни његове колеге сличних уверења и знања) можда више забрињава од савремених економских појава које је сугестивно описао и критиковао у својој књизи.

Издавач књиге – Креативни центар из Београда – заслужује похвале што се осмелио да за нашу бројем релативно скромну публику објави ово дело, и што се изложио законима тржишта које је у тако тамним нијансама приказао Јанис Варуфакис.

Небојша ВУКОВИЋ